

VAIKO NEPRIEŽIŪROS DAUGIALYPIŠKUMAS SOCIALINIO DARBO PRAKTIKOS POŽIŪRIU

SAMANTA KATIŠEVSKAJA

VŠĮ „EDULANDAS“

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

RASA NAUJANIENĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Anotacija. Straipsnyje pristatomas vaiko nepriežiūros sampratos daugialypiškumas, aprašant vaiko fizinės, emocinės, medicininės ir švietimo nepriežiūros sampratas iš teorinės perspektyvos ir socialinio darbo praktikos požiūriu. Vaiko nepriežiūra traktuojama kaip viena iš smurto formų ir grubus vaiko teisių pažeidimas. Šeimų patiriamos kompleksinės problemos siejamos su vaiko nepriežiūros daugialypiškumu, o tai sąlygoja vaikų raidos, elgesio ir psichinės sveikatos problemas. Straipsnyje akcentuojamas vaiko nepriežiūros sampratos apibrėžimo sudėtingumas ir gebėjimas tinkamai reaguoti į problemas socialinių darbuotojų požiūriu.

Reikšminiai žodžiai: vaiko teisės, vaiko nepriežiūra, socialinis darbas.

ĮVADAS

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, priimta 1989 metais, yra pagrindinis teisinis dokumentas, reglamentuojantis vaiko teises, tarp kurių – ir vaiko teisė į apsaugą nuo visų rūšių smurto. Lietuva prie šios Konvencijos prisijungė 1995 metais. JT Vaiko teisių konvencija skelbia, jog valstybės dalyvės privalo užtikrinti didžiausią galimybę kiekvienam vaikui gyventi ir sveikai vystytis, bei reikalauja, kad vaikas

būtų laikomas teisių turėtoju, o ne suaugusiųjų geranoriškumo gavėju. JT Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnyje sakoma, kad vaikai turi būti apsaugoti nuo piktnaudžiavimo ir aplaidumo, ir teigiama, jog „valstybė privalo apsaugoti vaiką nuo jo tėvų ar kitų asmenų, atsakingų už jo(s) priežiūrą, netinkamo elgesio ir sukurti reikalingas socialines programas, neleidžiančias įsigalėti piktnaudžiavimui ir netinkamam elgesiui su vaiku“. JT Vaiko teisių konvencijos principai: vaiko apsauga nuo bet kurios diskriminacijos formos, geriausių vaiko interesų tenkinimas, teisės gyventi ir vystytis užtikrinimas bei vaiko teisės reikšti savo nuomonę realizavimas apibrėžia šiuolaikinės vaiko gerovės sampratą (Naujaniėnė ir Ruškus, 2020).

Vaiko gerovė yra terminas, dažniausiai vartojamas bendrąja prasme, siekiant aprėpti plačią valstybės ir jos įgaliotų specialistų pagalbą teikiant pagalbą vaikams ir jų šeimoms – tiek siekiant užtikrinti šeimos ir vaikų poreikius, tiek netinkamo elgesio su vaikais atvejais (Khoo, Hyvönen, Nygren, 2002). Šiuo požiūriu vaikų gerovė susijusi su jų apsauga teikiant bendras prevencines paslaugas, įskaitant ankstyvąją prevenciją sveikatos, švietimo ir paramos šeimai srityse. Vaikų gerovė grindžiama daugeliu veiksnių, susidedančių iš visuomenės socialinių struktūrų ir tarpusavio sąveikų. Vaiko teisių apsaugos sistemoje įsivertinęs vaiko gerovės trikampis (*child welfare triangle*) plačiai žinomas ir naudojamas vaiko poreikių vertinimo praktikoje (*The triangle*, 2007), įskaitant ir Lietuvą. Šiuo požiūriu vaiko gerovė vertinama per jo esamos raidos poreikius, tėvystės gebėjimus ir aplinkos veiksnius. Ben-Arieh (2010) taip pat pasisako už vaiko gerovę dabar, o ne ateityje, būtinybę įtraukti vaiko, o ne tik suaugusiojo perspektyvą, taip pat tarpdisciplininį požiūrį užtikrinant vaiko gerovę.

Vaikų gerovė yra pamatinis sveikos visuomenės rodiklis. Skatinti vaikų gerovę svarbu ne tik todėl, kad būtų užtikrinta visavertė vaikystė, bet ir todėl, jog vaiko gerovė yra jų, kaip būsimų suaugusiųjų, gerovės pagrindas. Tai, kaip vaikai susiduria su kritinėmis jų raidai situacijomis, daro įtaką jų gyvenimo kokybei, produktyvumui, priklausomybei nuo gerovės ir atsiliepia tam, kas vėlesniais gyvenimo etapais perduodama jų vaikams (Richardson ir Gleeson, 2012). Pastaraisiais metais vaikų

nepriežiūros paplitimas yra gana didelis, palyginti su kitomis netinkamo elgesio su vaikais, pavyzdžiui, fizine ir seksualine prievarta, rūšimis (Stoltenborgh, Bankermans-Kranenburg, Alink ir Van Ijzendoorn, 2015). Vaikų nepriežiūros poveikis vaikų sveikatai ir raidai yra bent jau toks pat neigiamas kaip ir kitas netinkamo elgesio su vaikais poveikis, jau nekalbant apie dideles socialines, medicininės ir asmenines išlaidas, susijusias su viktimizacija (Norman, Byambaa, Butchart, Scott, Vos, 2012). Vaikai, skriaudžiami ar apleisti šeimos nario ar kito vaiką prižiūrinčio suaugusiojo, lemia tai, kad vaikystėje jie patiria mažiau socialinės paramos. Tuo tarpu socialinė parama atlieka svarbų apsauginį vaidmenį, turintį ryšį tarp vaiko nepriežiūros ir psichinės sveikatos sutrikimų suaugus (Horan, Widom, 2015).

Lawson (2019), teigia jog vaikų nepriežiūra šeimoje jau seniai pripažįstama kaip tarptautinė socialinė problema, turinti skirtingas priežastis. Schneider (2017) nuomone, vaiko nepriežiūra apima daugybę pavojingų tėvų netinkamo elgesio veiksmų, kurie sukelia fizinę ar emocinę žalą, seksualinę, psichologinę prievartą arba ekstremaliais atvejais vaiko mirtį. Vaiko nepriežiūra dažnai laikoma neveikimo veiksniu, iš esmės nesirūpinimu, aplaidumu, dėl kurio vaikai patiria didelę žalos riziką. Taigi, vaiko nepriežiūra – tai nesirūpinimas juo, o ne konkretus netinkamas elgesys jo atžvilgiu. Tai tėvų ar globėjų negebėjimas patenkinti pagrindinių vaiko emocinių, medicininių, švietimo ir fizinių poreikių. Vaiko nepriežiūros apibrėžtis priklauso nuo bendruomenės standartų ir kultūrinių vertybių, taip pat nuo vyraujančių bendruomenės išteklių (Lawler, Talbot, 2012). Ši smurto forma reiškia nerūpestingą elgesį, būtiną vaiko sveikam vystymuisi, o kitos prievartos formos dažniausiai susijusios su žalingu elgesiu su vaiku (Mennen, Kim, Sang, Trickett, 2010). Tačiau du pagrindiniai klausimai prisideda prie sunkumų apibrėžiant nepriežiūrą (Dubowitz, Pitts, Black, 2004). Pirma, mokslininkai diskutuoja, ar nepriežiūra turėtų apimti tik faktinę žalą, ar taip pat ir galimą žalą. Antra, nuolat diskutuojama, ar nepriežiūra turėtų būti vertinama kaip neatitinkanti pagrindinių vaiko poreikių iš vaiko perspektyvos, ar turėtų būti vertinama kaip tėvų nesutikimas rūpinantis. Be to, teisiniai nepriežiūros apibrėžimai skiriasi ne tik dėl skirtingos teisinės bazės tarp

šalių (Mennen, Kim, Sang ir Trickett, 2010), bet ir dėl šalyse vyraujančių socialinių ir kultūrinių normų.

Vaiko nepriežiūra savo esme yra tėvų ar globėjų nesugebėjimas patenkinti pagrindinių vaiko poreikių, tokių kaip maistas, drabužiai, pastogė, saugumas ir higiena. Tėvai ar globėjai taip pat gali nepaisyti vaiko poreikių teikdami netinkamą priežiūrą, dėl kurios kyla pavojus vaikui. Jei tėvai ar globėjai leidžia vaikui susidurti su pavojingomis aplinkybėmis arba nesiima pakankamai atsargumo priemonių vaiko saugumui užtikrinti, tėvai gali būti vertinami kaip apleidę vaiką dėl priežiūros stokos. Schelbe ir Geiger (2017) įvardija fizinę, emocinę, seksualinę ir socialinę nepriežiūrą. Fizinė nepriežiūra – tai atsitiktiniai vaiko sužalojimai, įskaitant elgesį, dėl kurio vaikas gali būti susimušęs, nudegęs, susižeidęs, susilaužęs kaulus, susižalojęs galvą ar vidaus organus, gali būti plėštinių žaizdų ir nubrozdinimų. Emocinė nepriežiūra kartais lyginama su psichologiniu smurtu, kai tėvai nesukuria vaikui sveikos emocinės atmosferos. Be to, emocinė nepriežiūra traktuojama kaip pasyvi ilgalaikė smurto forma, o emocinis smurtas – tai sąmoningai atliktas netinkamas elgesys. Emocinė nepriežiūra siejama ir su tokiu tėvų ar globėjų nesąmoningu elgesiu kaip palaikymo vaikui nesuteikimas, vaiko atstūmimas, pamiršimas, izoliacija ar ignoravimas. Tai griauna vaiko savivertę ir pagarbą sau. Seksualinė nepriežiūra apima bet koki netinkamą seksualinį kontaktą tarp vaiko ir kito asmens. Socialinė nepriežiūra pasireiškia per nesirūpinimą vaiko socializacija, išsilavinimu, neleidimu į mokyklą ar darželį, netenkinimu vaiko specialiujų poreikių, gabumų ignoravimu. Vis dėlto emocinės nepriežiūros apibrėžtis yra gana komplikuota (Trickett, Mennen, Kim, Sang, 2009).

Per daugelį metų skirtingi tyrinėtojai pasiūlė įvairius vaikų nepriežiūros tipus ir potipius. Nepriežiūros kategorijų pavyzdžiai yra fizinis aplaidumas, emocinė nepriežiūra, medicininė nepriežiūra, psichinės sveikatos nepriežiūra ir švietimo nepriežiūra (Erickson ir Egeland, 2002); kognityvinis aplaidumas (Slack, Holl, Lee, McDaniel, Altenbernd, Stevens, 2003); profesinės priežiūros ir gydymo neigimas (Knutson, DeGarmo, Reid, 2004). Nors vaiko nepriežiūros pasekmės gali būti labai rimtos, yra ribotas visuomenės susitarimas dėl to, ar tėvų nepriežiūra

šeimoje yra svari priežastis, dėl kurios vaiko gerovės paslaugos gali įsiterpti į vaiko ir jo šeimos gyvenimą.

Nepriežiūros vaikystėje patirtis yra neigiamai susijusi su fizine ir psichine sveikata, nepakankamu išsilavinimu, rizikingu seksualiniu aktyvumu, nusikalstama veika, narkotikų ir alkoholio vartojimu. Tai taip pat susiję su nedarbu, skurdu, visuomeninės pagalbos poreikiu. Vaikystėje patirta nepriežiūra turi neigiamos reikšmės šeimos gerovei, pasireiškiančiai prievarta ir nepriežiūra tarp kartų, smurtu šeimoje ir bendruomenės gerovei, pasireiškiančiai smurtine kaimynyste (Bullinger, Feely, Raissian ir Schneider, 2019). Manoma, kad vaikai perima netinkamo tėvų elgesio modelius ir juos atkartoja jau suaugę. Pozityvaus auklėjimo modelio nebuvimas gali lemti tai, kad asmuo (užaugęs vaikas) neturi būtinų vaiko priežiūros ir auklėjimo įgūdžių, todėl jų vaikai patiria nepriežiūrą (Melton, 2014). Šis netinkamo elgesio tęstinumas yra glaudžiai susijęs su netinkamo elgesio perdavimu. Vis dėlto ne visada netinkamai elgiasi tie, kurie patys patyrė netinkamą elgesį (Doek, 2014).

Lietuvoje priimti teisės aktai, ginantys vaikų teises bei numatantys būdus apsaugoti juos nuo įvairaus smurto formų. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (2018 metų redakcija, Nr. XIII-643) vaiko nepriežiūra įvardijama kaip reikšmingai vaiko sveikatą žalojanti veika ir priskiriama vienai iš smurto rūšių. Šioje įstatymo redakcijoje nepriežiūra apibrėžiama kaip „tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą ar už vaiko priežiūrą atsakingo asmens nuolatinis vaikui būtinų fizinių, emocinių ir socialinių poreikių netenkinimas ar aplaidus tenkinimas, dėl kurio vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata ar normali raida arba sukeltas pavojus vaiko gyvybei, sveikatai ar normaliai raidai“ (4 sk.). Vis dėlto nors Lietuvoje atliekami tyrimai smurto prieš vaikus tema, vaiko nepriežiūros apibrėžties dilema socialinio darbo procese nėra plačiai nagrinėjama.

Straipsnio tikslas – diskutuoti vaiko nepriežiūros apibrėžties daugialypiškumą mokslinėje literatūroje ir atskleisti vaiko nepriežiūros sampratą socialinių darbuotojų, dirbančių su šeima, požiūriu.

TYRIMO METODOLOGIJA IR IMTIS

Straipsnyje pristatomas empirinis tyrimas, įgyvendintas naudojant kokybinio tyrimo metodologiją. Tyrimu siekta atskleisti subjektyvę socialinių darbuotojų patirtį ir vertinimus. Duomenys rinkti naudojant nestruktūruoto interviu metodą, kurio metu tyrimo dalyvės buvo paprašytos pasidalinti savo profesine patirtimi esant konkrečių šeimų atvejams. Tyrime dalyvavo penkios socialinės darbuotojos, turinčios ne mažiau kaip vienerių metų socialinio darbo su šeima patirtį. Laidantis anonimiškumo, rezultatų dalyje kartu su ištraukomis iš interviu pateikiami tyrimo dalyvių kodai. Tyrimo duomenys rinkti 2020 metų vasario–kovo mėnesiais. Tyrimo duomenys analizuoti taikant įprastinius kokybinių tyrimų duomenų analizės žingsnius: tyrimo duomenys koduoti išskiriant prasminius vienetus, tada jie sujungti į kategorijas ir temas. Atrinktos kategorijos interpretuojamos pasitelkus tyrėjų išvalgas ir kitų mokslininkų radinius.

REZULTATAI

Vaiko nepriežiūros priežastys. Vaiko nepriežiūra yra veiksnys, sąlygojantis šeimos įtraukimą į paslaugų gavėjų sąrašą. Šeimos patiriamų problemų kompleksiskumas yra esminė vaiko nepriežiūros priežastis. Paprastai šeimų problemos yra daugialypės, o tai reiškia, kad šeimos susiduria su keliomis problemomis vienu metu. Šeimų patiriamos problemos apibrėžiamos kaip socialinių, ekonominių ir psichosocialinių problemų kompleksas. Be to, problemos yra susipynusios viena su kita, viena kitą įvairiais būdais modifikuoja, todėl situacijos vertinamos kaip sudėtingos (Tausendfreund, Knot-Dickscheit, Schulze, Knorth, Grietens, 2016). Be to, dažnai šeimose vyrauja lėtinis problemos pobūdis. Tai reiškia, kad problemos trunka ilgą laiką (Repetti, Taylor, Seeman, 2002). Šeimos problemas paskatina kriziniai, dažnai nuo šeimos nepriklausantys įvykiai, kaip skaudi netektis ar netikėtas darbo praradimas. Taigi, problemos turi daug aspektų. Vienos problemos gali būti šeimos viduje, o kitos – atsiradusios dėl makroišorinių veiksnių, kurie turi arba

gali turėti įtakos šeimos funkcionavimui. Be to, kadangi šeimos problemos yra daugialypės, bet kurio šeimos nario problemos paveikia kitus narius (Wilder, 2016). Todėl analizuojant vaiko nepriežiūros sampratą, aprašoma šeimos apibrėžtis, kuri leidžia geriau suprasti analizuojamą fenomeną. Tyrimo dalyviai, apibūdinantys problemų pobūdį šeimose, atskleidė besikeičiantį socioekonominį poveiklį šeimų, kurioms paskiriamos socialinės paslaugos. Daugėja aukštesnį išsilavinimą ir geresnį materialinį gerbūvį susikūrusių šeimų:

Ta mergaitė, kur bandė žudyti. Namų aplinka labai gera, tėvai labai gerai uždirba. Tėtis labai geras pareigas užima. Kitos mergaitės tėvai, irgi kur nelanko mokyklos, irgi tėvai pakankamai gerai uždirba, namai gražūs, viskas tvarkoje (socialinė darbuotoja Gabrielė, 2-asis atvejis).

Kalbant apie tas šeimas, kur yra alkoholio priklausomybė, tai turiu keletą atvejų, kur vaizdas visiškai skirtingas kiekvienoje šeimoje. Vienoje šeimoje tėvai yra dirbantys ir vaikai, kaip ir tuo materialiu pasauliu, aprūpinti viskuo ir yra kita realybė, yra bedarbiai tėvai, ir pas vaikus yra didelis skurdas, nepriteklius, trūkumas įvairiausių mokyklinių reikmenų ir aprangos, ir visko... (socialinė darbuotoja Vitalija, 4-asis atvejis).

Yra pasikeitimų, tikrai, ir sakau, dabar skurdžių šeimų mažėja. Tų skurdžių šeimų yra, kad atsirastų labai tokia skurstanti ir tikrai tų įgūdžių stokos buvimas, tai tokių pasitaiko jau dabar rečiau. Dabar tendencija tokia, kad problemų pas išsilavinusius žmones didėja (socialinė darbuotoja Ieva, 3-iasis atvejis).

Tyrimo duomenys atskleidžia šeimų patiriamų problemų kompleksškumą, kada vienu metu patiriama priklausomybės, emocinių sunkumų ir socialinių problemų, pasireiškiančių disfunkciniais tarpusavio santykiais:

Dažniausiai alkoholio problema eina tuo pačiu su smurto problema <...> pagrindinė problema yra emocinio ir psichologinio ryšio tarp vaikų trūkumas. <...> negebėjimas ir nemokėjimas susikalbėti tarp šeimos narių. Ir tada nekoks tėvų auklėjimas, problemos <...> jautrūs pokalbiai, pasikalbėjimai, ar kaip sekasi, nėra tokio dalyko šeimose (socialinė darbuotoja Dovilė, 1-asis atvejis).

<...> dažniausiai šiose šeimose yra piktnaudžiaujama alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, arba kurioms trūksta socialinių įgūdžių. <...> tėvams trūksta pozityvios tėvystės įgūdžių auklėjant vaikus (socialinė darbuotoja Emilija, 5-asis atvejis).

Dažniausiai, bent mano praktikoje, tai šeimos, turinčios alkoholio priklausomybę, tai turbūt apie 60–70 proc. Kiti atvejai tai būtų šeimos, kurios yra skyrybų procese arba turinčios socialinių įgūdžių trūkumą (socialinė darbuotoja Vitalija, 4-asis atvejis).

Vaiko nepriežiūros apibrėžtis. Kompleksinių problemų patiriančiose šeimose vaikai susiduria su fizine, medicinine, emocine ir švietimo nepriežiūra. *Fizinė nepriežiūra* reiškia, kad tėvai ar globėjai nesuteikia vaikams reikiamo būsto, maisto ar priežiūros. Fizinė nepriežiūra kelia pavojų vaiko sveikatai ir saugumui, o tėvai negeba pasinaudoti turimais ištekliais vaikų poreikiams tenkinti (Lawler, Talbot, 2012). Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie *fizinę nepriežiūrą*, įvardijo tėvų negebėjimą parinkti vaikui tinkamus drabužius:

Apleistumas buvo visur, kur galima, pradedant buityje. Nežinojo nei drabužiai kokio dydžio ar kaip perrengti mergaitę ir berniuką. Ar batai, tarkime, nu berniukui gal nėra reikšmės, ar užmausi ten rožines kojines, bet ten, pavyzdžiui, kokie mergaitiški batai būdavo uždėti berniukui. Arba batai būdavo skirtingomis pusėmis uždėti (socialinė darbuotoja Ieva).

Šiuo atveju su ta mergaite 4 metų. Jinai neturėjo savo atskiros lovos. Ji miegodavo kartu su savo sąlyginai tėčiu. O kitame kambaryje mama miegodavo (socialinė darbuotoja Gabrielė).

Maisto ruoša, kad kažkoks sveikas maistas būtų vaikams duodamas, tikrai ne... Tai čia išvis tokios kalbos nebuvo, tik dešrelės kepintos aliejui ir visa kita. <...> sukandžioti vaikai, tai blakės, blusos... Mergaitę veda į darželį, jos drabužiai irgi smirda ir visa kita (socialinė darbuotoja Ieva).

Dažniausiai šeimose tas gyvenimo būdas toks nestabilus... pas juos atvyksta nepažįstamų žmonių, tai vaikams sunku užmigti (socialinė darbuotoja Dovilė).

Medicininė nepriežiūra siejama su vaiko fizinės ir psichinės sveikatos poreikių netenkinimu. Būtinios sveikatos priežiūros pagalbos

nesuteikimas laikomas ypatinga medicinine nepriežiūra (Lawler, Talbot, 2012). Tyrimo duomenys atskleidžia, kad socialinių darbuotojų praktikoje ši nepriežiūros forma pasireiškia:

Matėsi visiškai išbalęs, sakinį sunkiai surezgantis. Nuo laiptų šešerių metų berniukas sunkiai nulipa. Vienu žodžiu... <...> Vaiko dantukai visiškai sugedę, jis registruotas pas gydytoją, bet nevestas visiškai pas jokių gydytojų. Turėjo kaip ir nuo mamos užsikrėtęs niežais. Vat toks ir atrodė vaikas (socialinė darbuotoja Vitalija).

Mergaitei tuo metu buvo 3 metai, tai ranką susilaužė ir nieko nepastebėjo <...> Drabužiuose išvis nesiorientuodavo, trumpas kelnes uždėdavo į darželį (socialinė darbuotoja Ieva).

Vaikui yra išpuvę visi dantukai, ji retai keisdavo vaikų patalynę bei vaikus retai prausdavo. <...> vaikas menkai fiziškai išsivystęs – mažo ūgio, svorio, netvarkinga vaiko išvaizda – murzinas veidas ir kūnas, purvini ir netinkami drabužiai, vaikas nuolat alkanas (socialinė darbuotoja Emilija).

Na nereguliarus lankymas pas gydytojus. Na gal lingavimas, nekoordinuoti judesiai, neįprastas judesių valdymas (socialinė darbuotoja Gabrielė).

Emocinė nepriežiūra apima neatidumą vaiko emociniams ir raidos poreikiams (Lawler, Talbot, 2012). Emocinė nepriežiūra atpažįstama tyrimo dalyvių pasakojimuose apie vaikų negebėjimą reikšti emocijas ar jų slopinimą ir socialinės kaukės užsidėjimą:

Tai vat toksai, kur, atrodo, žiūri į vaiką ir negaliu pasakyti, koks jis – ar linksmas, liūdnas, piktas... Tai va toks, šiaip jie tikrai moka užsklęsti tas emocijas ir gali prie tavęs labai gražiai šypsotis, nors tu kaip ir žinai, ir jauti, kad tikrai jam nelinksmas, ir, sakyčiau, jie moka užsidėti kaukę. Nieko nesimato. Žiūri į vaiką ir nieko nematai... (socialinė darbuotoja Vitalija).

Emocinė nepriežiūra atskleidžia vaiko vienišumą:

Tos emocijos, pas juos daug tų emocijų prisikaupę ir neturi niekam pasakoti. <...>

Tiesiog stengiasi būti, man atrodo, nepastebimi iš viso. Stengiasi, kad niekas jų tiesiog nematytų, nepastebėtų tokie, kurie tylūs, užsidarę savyje tokie (socialinė darbuotoja Vitalija).

Mergaitė maža, tačiau visiškai nėra užmezgamas santykis su ja... jiniai visada viena palikta kambaryje. Vaikas yra vienišas... labai bijo svetimų žmonių (socialinė darbuotoja Gabrielė).

Užguitas vaikas, neturi visiškai jokio socialinio ryšio su tėvais ar kitais žmonėmis (socialinė darbuotoja Vitalija).

Vienišas vaikas, kuris neturi su niekuo pasikalbėti... Tai vat toksai, kur, atrodo, žiūri į vaiką ir negaliu pasakyti, tiesiog matau, kad jis yra žiauriai vienišas. Gal turi draugą, gal neturi draugų, o tėvams vienodai šviečia (socialinė darbuotoja Vitalija).

Emocinė nepriežiūra pasireiškia vaikų negebėjimu atpažinti savo jausmus ir juos tinkamai išreikšti. Tai sąlygoja vaiko emocijų nestabilumą ir elgesio sunkumus:

Nemokėjimas savo jausmus išsakyti ir juos atpažinti <...> pernelyg išoriškai ramūs, bet tuo pačiu impulsyvūs. Tos emocijos ganėtinai nestabilios, gali būti perdėtai jautrus, tai staiga puola į ašaras <...> Nėra auklėjimo namuose, nei taisyklių, ribų nustatymo (socialinė darbuotoja Dovilė).

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad vaiko vienišumą lemia ne tik šeimos socialinio tinklo ribotumai, bet ir ugdymo įstaigų nenoras ar negebėjimas priimti vaiką ir integruoti į formalų ir neformalų švietimą:

Į mokyklą nueina vaikas ir visi tikrai mato, kad vaikas yra apleistas... niekas nenori su tuo vaiku bendrauti... (socialinė darbuotoja Ieva, 3-iasis atvejis).

Švietimo nepriežiūra apima vaiko ugdymosi poreikių arba vaiko specialiųjų poreikių netenkinimą. Atsižvelgiant į bendruomenės standartus ir išteklius, taip pat į privalomo ugdymo reikalavimus, švietimo nepriežiūra reiškia sąmoningą dėmesio trūkumą vaiko ugdymosi poreikiams, net jei tėvai ar globėjai buvo informuoti apie savo atsakomybę už vaiko ugdymą (Lawler, Talbot, 2012). Daugelyje teisinių aktų jis laikomas netinkamo elgesio su vaikais forma ir paprastai apima tėvą ar kitą globėją, kuris aktyviai arba pasyviai nepaiso vaiko mokymosi ir ugdymo poreikių, o tai daro žalą vaiko vystymuisi ir gerovei (van Wert, Fallon, Trocme, Collin, 2018). Kiti tyrėjai sukūrė universalius apibrėžimus, neatsižvelgiant į vaiko amžių, ir siauriau apibrėžė aplaidų elgesį, sutelkdami

dėmesį į tai, kad tėvai nesugeba užtikrinti, jog jų vaikai reguliariai lankytų mokyklą, nesugeba skatinti vaikų sėkmės mokykloje (Goodvin, Johnson, Hardy ir Graef, 2007). Švietimo nepriežiūra dažniausiai pasireiškia tuo pačiu metu arba paeiliui su kitomis nepriežiūros formomis. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad švietimo nepriežiūra pasireiškia tokiais požymiais kaip vaikui leidžiama nuolat praleidinėti pamokas, tėvai nesuinteresuoti vaiko ugdymu, švietimo paslaugų atsisakymas, ypač neformalaus ugdymo, ar atsisakymas pagalbos, esant vaiko sutrikimams ar turint specialiųjų poreikių:

Mokyklos lankymo nekontroliavimas... ir mokymosi sunkumai (socialinė darbuotoja Dovilė).

Mergaitei jau 5-eri metai, o dar nelankius darželio. Taip pat yra kitas atvejis, kai mergaitė nelanko mokyklos jau 2 metai... Kaip mama išeina, mergaitė toliau užmiega, ir lieka situacija nesukontroliuota (socialinė darbuotoja Gabrielė).

Taip paprastai, jei kažkur į teatrą ar į kažkokį koncertą, ar kažkokį renginį jie nenuėis patys... kas liečia kultūrą, nueiti į koncertą, pažiūrėti vaikų teatrą, vaikišką renginį, kad ir nemokamai, nelabai eina... Šios šeimos nelinkusios ir nesuinteresuotos kultūrinti savo vaikus. Kitos šeimos atsisako leisti vaikus, tai sako, va yra darželio šventės ir užtenka, vaikai padainavo, pašoko ten, gal po kelis eurus susimetė ir viskas. O jeigu jau kur išvykos, pavyzdžiui, būna, tokios išleistuvės mokslo metų pabaigoje, dažniausiai tokių šeimų vaikai nedalyvauja (socialinė darbuotoja Ieva).

Vaikai tikrai nieko nepasisako, jie kažkaip ir noro neišsako, kad aš noriu kažkur, čia visa klasė važiuoja, matomai žino, kad šeimoje yra blogai ir jisai nevažiuos, kažkaip jis to nesureikšmina (socialinė darbuotoja Ieva).

Vaikas jau nuo spalio iki vasario nelankė darželio. <...> vaikas praleido daug pamokų ir realiai akivaizdžiai buvo pastebėtas pedagoginis vaiko apleistumas (socialinė darbuotoja Vitalija, 4-asis atvejis).

Vaiko nepriežiūros pasekmės. Tyrimai rodo, kad, palyginus paauglius ir jaunus suaugusiuosius, kurie vaikystėje nepatyrė nepriežiūros, su tais, kurie patyrė, pastarieji labiau linkę į piktnaudžiavimą narkotinėmis medžiagomis (Schumaker, 2012), rizikingą seksualinį elgesį (Westad,

McConnell, 2012), demonstruoja agresiją ir smurtinį elgesį. Tyrimo duomenys rodo, kad socialiniams darbuotojams praktiškai tenka susidurti su vaikais, kuriems pasireiškia tokios jų elgesio problemos kaip piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis, suicidinis elgesys, smurtas, mokyklos nelankymas, vagystės, psichologinės problemos, agresyvus elgesys, mokymosi sunkumai:

Nežinau, kaip apibūdinti, bet jiems sunku su taisyklių laikymusi... bėga iš namų, vagystės... (socialinė darbuotoja Dovilė).

Vaikas nelanko mokyklos antri metai jau... paauglė mergaitė. Mergaitė tiesiog prisigėrė medikamentų... na kaip ir norėjo žudyti. Tai būtų, jog daugėja suicidinis elgesys (socialinė darbuotoja Gabrielė).

Vaikai susiduria su tam tikromis psichologinėmis problemom. Agresija, kuri pasireiškia prieš kitus klasės draugus. Mokymosi sunkumai... vartoja narkotines medžiagas ir alkoholį (socialinė darbuotoja Dovilė).

Elgesio problemos mokykloje ir namuose dažniausiai arba grįžimas namo labai vėlai, negrįžimas arba pabėgimas <...> Mokyklos nelankymas, problemos mokykloje. Paauglių tai narkotikai ir suicidiniai veiksmai visokie (socialinė darbuotoja Ieva).

Dažniausiai pastebima tarp paauglių tai yra elgesio sutrikimai, tokie kaip maištavimas, mokyklos nelankymas, kažkokie pabėgimai iš namų, rimtesni atvejai, savęs žalojimas, suicidinis elgesys. Tai čia būtų iš tokių. Ant mažesnių matosi toks hiperaktyvus elgesys, sunkus elgesys. Dažniausiai būna mokykloje kitų vaikų mušimas. Nelankymas pamokų, visko atsisakymas, neigimas, prieštaravimas, maištaujantis elgesys (socialinė darbuotoja Vitalija).

Vaikai elgiasi nepagarbiai, veliasi į muštines, vagia iš klasės draugų (socialinė darbuotoja Emilija).

DISKUSIJA IR IŠVADOS

Vaiko nepriežiūra yra daugialypis fenomenas, apimantis fizinę, emocinę, medicininę ir švietimo nepriežiūrą. Šios nepriežiūros formos pasireiškia šeimose, kurios susiduria su kompleksinėmis problemomis, kylančiomis tiek dėl šeimos vidinių resursų trūkumo, tiek dėl išorinių struktūrinių sąlygų, sutrikdančių šeimos funkcionavimą. Šeimų patiriamos problemos gali būti laikomos nepriežiūros priežastimi, o nepriežiūros pasekmės pasireiškia jaunuolių netinkamu elgesiu, kas dar labiau didėja šeimų patiriamų problemų kompleksiskumas. Vaiko nepriežiūra nėra sąmoninga tėvų elgsena, tai tiesiog nedarymas to, ką turėtų daryti tėvai ar globėjai. Tai apsunkina vaiko nepriežiūros įvertinimą socialinio darbo praktikoje. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad vaikų nepriežiūra siejama su šeimų disfunkciniu elgesiu, nesigilinant į išorinius struktūrinius veiksnius, tokius kaip nedarbas ar darbo keliamas stresas, nesaugi kaimynystė.

Įgyvendintas kokybinis tyrimas savo esme yra subjektyvus ir tyrėjų interpretacijos nėra laikomos absoliučia tiesa, vis dėlto tyrimo duomenų analizė atskleidžia dalį realybės ir kelia klausimus ir net emocijas. Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai pateikė jautrius pasakojimus apie šeimų patiriamas problemas, pateikdami faktinius duomenis apie vaikų patiriamą nepriežiūrą ir pasekmes. Ar gali būti, kad tam tikra prasme šie pasakojimai atskleidžia vaiko nepriežiūros normalizavimo praktiką? Šiose šeimose augantys vaikai tiesiog taip gyvena. Vaikai patiria fizinę, emocinę, medicininę ir švietimo nepriežiūrą, kuri traktuojama kaip esantis faktas, o ne pokyčio reikalaujantis veiksmas, siekiant užtikrinti JT Vaiko teisių konvencijos principus.

Vaiko nepriežiūros atvejai yra sunki ir sudėtinga socialinių darbuotojų ir kitų vaiko gerovės specialistų praktikos sritis. Ši sudėtingumą lemia ir nepriežiūros sampratos Lietuvos tiesiniuose aktuose neapibrėžtumas. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme vaiko nepriežiūros sąvoka traktuojama kaip *pasekmė*, dėl kurios „vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata ar normali raida arba sukeltas pavojus vaiko gyvybei, sveikatai ar normaliai raidai“ (4 sk.). Visgi užsienio šalių tyrimai akcentuoja

nepriežiūrą kaip pasyvų nedarymą, neveikimą užtikrinant vaiko poreikius, o ne kaip kažkokį tyčinį veiksma ar incidentą. Ar tikrai, norint nustatyti nepriežiūros faktą, reikia laukti vaiko raidos sutrikdymo? Kitas sudėtingumas yra susijęs su laiko dimensija nepriežiūros apibrėžime. Užsienio autoriai sako, kad vaiko nepriežiūra – tai *ilgai trunkanti* ir *nuolat pasireiškianti* vaiko gyvenime smurto forma. Lietuvoje vaiko nepriežiūros apibrėžime taip pat įvardijamas *nuolatinis* vaiko poreikių netenkinimas. Kiek ilgai turi trukti ši smurto forma, kad pagalbą teikiančios institucijos galėtų įsikišti? Be to, niekas nevyksta *nuolatos*. Tikėtina, kad net ir ypatingą emocinę nepriežiūrą patiriančiam vaikui mama ar kitas šeimos narys kada nors pasako gerą žodį ar nusišypso. Toks vaiko nepriežiūros neapibrėžtumas palieka erdvės skirtingiems vertinimams, kurie ap-sunkina pagalbos teikimą šeimoms, kuriose vaikai patiria nepriežiūrą.

Vaiko ir šeimos gerovės sistemos profesionalai vaiko nepriežiūrą turėtų pastebėti dar prieš pasireiškiant pasekmei, nelaukiant, kol bus sutrikdyta vaiko fizinė ar psichinė sveikata ar raida, iškils pavojus vaiko gyvybei ar netgi mirtis. Vaiko apsauga nuo nepriežiūros nėra išskirtinai socialinio darbo profesijos užduotis. Tyrimo duomenys rodo švietimo ir sveikatos sistemos neveiklumą, sisteminio požiūrio į vaiko gerovę trūkumą.

LITERATŪRA

1. Ben-Arieh, A. (2010). From Child Welfare to Children Well-Being: The Child Indicators Perspective. In *From Child Welfare to Child Well-Being. An International Perspective on Knowledge in the Service of Policy Making*, by ed. S. B. Kamerman, S. Phipps & Asher Ben-Arieh. Springer, 9–22.
2. Bullinger, L. R., Feely, M., Raissian, K. M., & Schneider, W. (2019). Heed Neglect, Disrupt Child Maltreatment: a Call to Action for Researchers. *International Journal on Child Maltreatment: Research, Policy and Practice*, 1–12.
3. Doek, J. E. (2014). Child well-being: Children's rights perspective. *Handbook of child well-being*, 187–217.
4. Dubowitz, H., Pitts, S. C., & Black, M. M. (2004). Measurement of Three Major Subtypes of Child Neglect. *Child Maltreatment*, 9(4), 344–356. <https://doi.org/10.1177/1077559504269191>

5. Erickson, M. F., & Egeland, B. (2002). Child neglect. In J. E. B. Myers, L. Berliner, J. Briere, C. T. Hendrix, C. Jenny, & T. A. Reid (Eds.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (2nd ed., pp. 3–20). Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Goodvin, R., Johnson, D. R., Hardy, S. A., Graef, M. I., & Chambers, J. M. (2007). Development and Confirmatory Factor Analysis of the Community Norms of Child Neglect Scale. *Child Maltreatment, 12*(1), 68–85. <https://doi.org/10.1177/1077559506296667>
7. Horan, J. M. & Widom, C. S. (2015). From childhood maltreatment to allostatic load in adulthood: the role of social support. *Child maltreatment, 20*(4), 229–239.
8. Khoo, E. G., Hyvönen, U., & Nygren, L. (2002). Child welfare or child protection: Uncovering Swedish and Canadian orientations to social intervention in child maltreatment. *Qualitative Social Work, 1*(4), 451–471.
9. Knutson, J. F., DeGarmo, D. S., & Reid, J. B. (2004). Social disadvantage and neglectful parenting as precursors to the development of antisocial and aggressive child behavior: Testing a theoretical model. *Aggressive Behavior, 30*(3), 187–205. <https://doi.org/10.1002/ab.20016>
10. Lawler, M. J. & Talbot, E. B. (2012). Child abuse. In V. S. Ramachandran ed. *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 1, A-D, pp. 460–466). Academic Press.
11. Lawson, J. (2019). Domestic violence as child maltreatment: Differential risks and outcomes among cases referred to child welfare agencies for domestic violence exposure. *Children and Youth Services Review, 98*, 32–41.
12. Melton, G. B. (2014). Strong communities for children: A community-wide approach to prevention of child maltreatment. In *Handbook of child maltreatment* (pp. 329–339). Springer, Dordrecht.
13. Mennen, F., Kim, K., Sang, J. & Trickett, P. (2010). Child neglect: Definition and identification of youth's experiences in official reports of maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 34*(9), 647–58.
14. Naujanienė, R., ir Ruškus, J. (2020). Vaiko ir šeimos gerovės atspindžiai praktikoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 26*(2), 9–37.
15. Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J., & Vos, T. (2012). The long-term health consequences of child physical abuse, emotional abuse, and neglect: a systematic review and meta analysis. *PLoS medicine, 9*(11), 1–31.
16. Repetti, R. L., Taylor, S. E., & Seeman, T. E. (2002). Risky families: Family social environments and the mental and physical health of offspring. *Psychological Bulletin, 128*(2), 330–366. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.2.330>
17. Richardson, R. C., & Gleeson, J. P. (2012). Family functioning, parenting style, and child behavior in kin foster care. *Families in society, 93*(2), 111–122.

18. Schelbe, L., & Geiger, J. M. (2017). *Intergenerational Transmission of Child Maltreatment*. Springer, Cham.
19. Schneider, W. (2017). Single mothers, the role of fathers, and the risk for child maltreatment. *Children and Youth Services Review, 81*, 81–93.
20. Schumaker, K. (2012). *An Exploration of the Relationship Between Poverty and Child Neglect in Canadian Child Welfare*. Doctoral thesis, Faculty of Social Work University of Toronto.
21. Slack, K. S., Holl, J. L., Lee, B. J., McDaniel, M., Altenbernd, L. & Stevens, A. B. (2003). Child protective intervention in the context of welfare reform: The effects of work and welfare on maltreatment reports. *Journal of Policy Analysis and Management, 22*(4), 517–536.
22. Tausendfreund, T., Knot-Dickscheit, J., Schulze, G. C., Knorth, E. J., & Grietens, H. (2016). Families in multi-problem situations: backgrounds, characteristics, and care services. *Child & Youth Services, 37*(1), 4–22.
23. *The Triangle*. (2007). Institute for Research and Innovation in Social services. <https://content.iriss.org.uk/assessment/triangle.html>
24. Trickett, P. K., Mennen, F. E., Kim, K., & Sang, J. (2009). Emotional abuse in a sample of multiply maltreated, urban young adolescents: Issues of definition and identification. *Child Abuse & Neglect, 33*, 27–35.
25. van Wert, M., Fallon, B., Trocme, N., & Collin-Vézina, D. (2018). Educational neglect: understanding 20 years of child welfare trends. *Child abuse & neglect, 75*, 50–60.
26. Westad, C., & McConnell, D. (2012). Child Welfare Involvement of Mothers with Mental Health Issues. *Community Ment Health J, 48*, 29–37. <https://doi.org/10.1007/s10597-011-9374-0>.
27. Wilder, A. R. (2016). Social Work with Families: Content and Process. *Social Development Issues, 38*(2), 98.

SAMANTA KATIŠEVSKAJA, RASA NAUJANIENĖ

THE COMPLEXITIES OF CHILD NEGLECT FROM A SOCIAL WORK PRACTICE PERSPECTIVE

SUMMARY

Child neglect involves parental misconduct that results in physical or emotional harm, sexual abuse, psychological abuse, or, in extreme cases, the death of the child. Child neglect is often seen as an act of inaction, essentially neglect, negligence, which puts children at high risk of harm. In Lithuania, there are studies about child abuse; however, the dilemma of defining child neglect in the social work process is not widely addressed while the dilemma of defining child neglect in the social work process is not widely studied. The aim of the article is to discuss the complexities of the definition of child neglect in the scientific literature and to reveal the concept of child neglect from the point of view of social workers working with the family. The results from the qualitative study are presented. The research aimed to reveal the subjective experience and assessments of social workers. Data were collected using an unstructured interview method, during which study participants were asked to share their professional experiences working with specific family cases. The study involved five social workers with at least one year's experience in family social work. The results of the study suggest that child neglect is a multifaceted phenomenon encompassing physical, emotional, medical, and educational neglect. These forms of neglect occur in families, which face complex problems arising both from the lack of internal family resources and from external structural conditions that disrupt the functioning of the family. The problems experienced by families can be considered as the cause of neglect, and the consequences of neglect are manifested in the misbehaviour of young people, which further increases the complexity of the problems experienced by families. The study reveals that child neglect is associated with dysfunctional behaviour in families ignoring external structural factors such as unemployment, work-related stress, or an unsafe neighbourhood. Cases of child neglect are a difficult and complex area of practice for social workers and other child welfare professionals. This complexity is also determined by the uncertainty of the concept of neglect in Lithuanian law.

Keywords: children rights, child neglect, social work.